

তাৰিখ 18 JAN 1987
পৃষ্ঠা 6

৫৬

ও দেনিক ইন্ডিলাৰ

পাঠ্য পুস্তকের নেটবই ছাপানো ও বিক্ৰি কৰা নিষিদ্ধ একটি নিৰ্দিষ্ট শ্ৰেণী পৰ্যন্ত। এক সময় নেটবই-এৰ ব্যবসা এমন জমজমাট হয়ে উঠেছিলো যে, পাঠ্যবই-এৰ চেয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীদেৱ কাছে নেটবই ক্ৰয় কৰাই বেশী প্ৰয়োজনীয় হয়ে পড়েছিলো। বই-এৰ ব্যবসায়ীৰাৰ নেটবই বিক্ৰিৰ উপৰে গুৰুত্ব আৱোপ কৰেছিলোন অত্যধিক। অবশ্য ব্যবসায়ীদেৱ গুৰুত্বৰ আৱোপেৰ পিছনে মোটা মুনাফা অৰ্জনেৰ প্ৰবল প্ৰলোভনও বিশেষভাৱে কাজ কৰেছে। স্কুল টেক্সট বুক বোৰ্ডেৰ বই নিৰ্ধাৰিত দামে বিক্ৰি কৰতে হয় বলে পুস্তক ব্যবসায়ীৰা মন কৰে থাকেন, তাৰা হথেষ্ট মুনাফা অৰ্জন কৰতে পাৰছেন না। কেউ কেউ তো এ কথাৰ বলে থাকেন, 'বোৰ্ড যে কমিশন দেয় তাতে আমাদেৱ খৰচই উঠে আসে না। নেটবই-ই আমাদেৱ ভৰসা।' একশ্ৰেণীৰ পুস্তক ব্যবসায়ীৰ এই মন্তব্য থেকেই বোৱা যায় যে, প্ৰকৃতপক্ষে বই-এৰ ব্যবসা কৰতে বসে তাৰা বইকে মুদী দোকানেৰ পণ্যেৰ মতোই গণ্য কৰছেন, যেটা সম্পূৰ্ণৱাপে অনভিপ্ৰেত।

এটা সকলেই জানেন যে, নেটবই-এৰ দাম রাখা হয় অত্যন্ত বেশী। মূল পাঠ্য পুস্তকেৰ চেয়ে প্ৰায় সাত-আটগুণ বেশী ধৰা হয় নেটবই-এৰ দাম। সহজে, কোনো রকমে পৰীক্ষায় পাস কৰাৰ জন্য ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰাৰ নেটবই-এৰ জন্য উন্মুখ হয়ে থাকে। কিন্তু এই বহুমূলা নেটবইগুলো কিনতে গিয়ে অভিভাৱকৰা যে কঠোখানি আৰ্থিক চাপেৰ সম্মুখীন হন তা প্ৰায় কেউই বুৰতে চান না। এমনকি

বিদ্যালয়েৰ

পৰ্যন্ত

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীদেৱ নেটবই-এৰ সাহায্য নিতে উৎসাহ দিয়ে থাকেন বলে শোনা যায়। এক সময় এই সুযোগই পুস্তক ব্যবসায়ীৰা পুৱোপুৱি গ্ৰহণ কৰেছিলোন। তাৰা এমন দুঃসাহসী হয়ে উঠেছিলো যে, নেটবই ছাড়া পাঠ্যবই বিক্ৰি কৰাই বন্ধ কৰে দিয়েছিলো। যারা নেটবই কিনতে চাইতো না তাৰেও তাই বাধ্য হয়ে

পাঠ্যপুস্তক ও নেটবইঃ এই অনাদীৰ বৰ্ষ হৈক সালাহউদ্দিন চৌধুৱী

পাঠ্য পুস্তকেৰ সঙ্গে নেটবই কিনতে হতো। আৱ এই সুবাদে পুস্তক ব্যবসায়ীৰা প্ৰতি বছৰ মোটা মুনাফা বাগিয়ে ব্যাংক ব্যালেন্স শৰীত কৰতেন।

যদি এসব নেটবই মানসম্পৰ্ণ হতো তাহলেও একটা সাত্ত্বা ছিলো। কিন্তু প্ৰকৃতপক্ষে এসব নেটবই-এৰ অধিকাংশেৰ প্ৰণেতা ছিলেন সম্পূৰ্ণ অপৰিচিত, অজ্ঞাত। তাই লেখকেৰ জায়গায় প্ৰায়ই ছাপা হতো, "অভিজ্ঞ প্ৰধান শিক্ষক"। খোজ কৰলে হয়তো দেখা যেতো যে, কোনো অভিজ্ঞ শিক্ষাবিদেৱই এই নেটবইগুলোৰ রচনাৰ দায়িত্ব ছিলো না। যাকে-তাকে

নেটবই-এৰ লেখক হিসেবে নাম ছাপা হয় না কাৰো লেখা হয় অভিজ্ঞ শিক্ষক প্ৰণীত। এসব নেটবই ঘাৱা লেখেন তাৰে কেউ চেনে না, নাম জানে না পাঠ্য বই নিয়েও ঘাপলা কম নয় কৰ্তৃপক্ষেৰ এদিকে নজৰ দেয়া উচিত।

দিয়ে যা-তা কিছু লিখিয়ে অধিকাংশ নেটবই প্ৰকাশ কৰা হতো। আৱ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰা সে সব নেটবই পড়েই দিগ্ৰিজ পণ্ডিত বনে যেতো বলে হয়তো পুস্তক ব্যবসায়ীৰা মনে কৰতেন।

এখানে আৱি দুটো দৃষ্টান্তেৰ উল্লেখ কৰাৰ লোভ সংৰোগ কৰতে পাৰছি না। বছৰ পাঁচেক আগে আমাৰই এক বন্ধুকে দেখেছি, এসএসসি পৰীক্ষাধৰ্মীদেৱ জন্য ইতিহাসেৰ নেটবই লিখতে। মুটা ছাপা হৰে একজন প্ৰথ্যাত ইতিহাসবিদেৱ নামে। আমাৰ

বন্ধুটি ইতিহাস কেমন জানতেন তা আমাৰ জানা ছিলো না। তবে আমি এটুকু জানতাম যে, তিনি ছিলেন বিজ্ঞানেৰ ছাত্ৰ এবং তিন চারবাৰেৰ ঢেটায় কোনো রকমে পাস কোৰ্সে বিএসসি পাস কৰেছিলেন। আৱ একটি সুযোগ আমি নিজেই পেয়েছিলাম। সাধাৰণ বিএ পাস এক ভদ্ৰলোকেৰ মাথামে ঢাকাৰ এক বিখ্যাত প্ৰকাশনা সংস্থা আমাকে এইচএসসি পৰীক্ষাধৰ্মীদেৱ জন্য বাংলা সাহিত্যেৰ নেটবই লেখাৰ অফাৰ দিয়েছিলেন। এ বিএ পাস ভদ্ৰলোক ইতিমধ্যে 'একজন অভিজ্ঞ শিক্ষক কৰ্তৃক প্ৰণীত'—এই নামে বেশ কয়েকটি বিষয়েৰ নেটবই লিখে উচ্চ প্ৰকাশনা সংস্থাৰ বিশ্বাসভাজন বাস্তিতে পৰিণত হয়েছিলেন। আমি কিন্তু এই সুযোগ গ্ৰহণ কৰতে পাৰিনি। সবিনয়েই অফাৰটি প্ৰত্যাখ্যান কৰেছিলাম।

যাই হোক, কৰ্তৃপক্ষ কয়েক বছৰ আগে বিদ্যালয়েৰ নিৰ্দিষ্ট শ্ৰেণী পৰ্যন্ত নেটবই ছাপানো ও বিক্ৰি কৰা নিষিদ্ধ কৰে দেন। এতে অনেকেই আনন্দিত হয়েছিলেন। কিন্তু প্ৰকাশ্যে নেটবই ছাপানো ও বিক্ৰি বন্ধ হলেও গোপনে যে এই অপকৰণটি অব্যাহত হিলো। তাৰ পৰিচয় পাওয়া যায় মফৰ্বল এলাকায় গেলেই।

পুস্তক ব্যবসায়ীৰা বইয়েৰ ব্যবসা কৰে মুনাফা অৰ্জন কৰতে পাৰবেন না তেমন অৰ্বাচীন উক্তি আমি কৰতে চাই না। তাৰা ব্যবসা কৰতে এসেছেন কিছু লাভেৰ আশা নিয়েই। কিন্তু বই আৱ মুদী দোকানেৰ পণ্য যে, এক জিনিস নয়, সে আভাস আমি আগেই দিয়েছি। তাই তাৰে ব্যবসা ও মুনাফা অৰ্জনেৰ পৰিমাণটি যুক্তিসংগত হওয়া বাঞ্ছনীয়।

অন্যদিকে টেক্সট বুক বোৰ্ডেৰ পাঠ্যবই নিয়েও ঘাপলা কম নেই। বিনামূল্যে

বিতৰণেৰ বই প্ৰায়ই প্ৰকাশ্যে বাজাৰে বিক্ৰি কৰতে দেখা যায়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰা বিনামূল্যেৰ বই না পেয়ে বাজাৰ থেকে এই একই বই নগদ ঢাকাৰ কিনতে বাধ্য হয় এ খবৰ প্ৰতি বছৰই পত্ৰিকায় প্ৰকাশিত হয়। কিন্তু পত্ৰিকায় প্ৰকাশিত হলেও তাতে কোনো লাভ হয় বলে মনে হয় না। কৰ্তৃপক্ষ হয়তো বিভিন্ন জায়গায় নিৰ্দিষ্ট সংখ্যক বই ঠিকই পাঠ্যান, কিন্তু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীদেৱ হাতে তা পৌছোয় না। এ সব বই নিয়ে স্থানীয় কৰ্তৃপক্ষেৰ কৰ্মচাৰীৰা গোলমাল কৰেন, নয় তো স্কুলেৰ কৰ্মচাৰীৰাই গোলমাল কৰেন। আবাৰ স্থানীয় কৰ্তৃপক্ষীয় কৰ্মচাৰী ও স্কুলেৰ কৰ্মচাৰীদেৱ যোগসাজশেই গোলমাল হতে পাৰে। ঢাকাৰ মোহাম্মদপুৰ এলাকাৰ একটি বালিকা বিদ্যালয়েৰ কথা আমি নিজেই জানি। সে স্কুলে বিনামূল্যেৰ বই বিতৰণেৰ ব্যাপাৰে সংশ্লিষ্ট কৰ্মচাৰীৰা অহেতুক গড়িমসি কৰেছিলেন। শ্ৰেষ্ঠ পৰ্যন্ত প্ৰধান শিক্ষকাৰ প্ৰত্যক্ষ হস্তক্ষেপেৰ পৱে ছাত্ৰীদেৱ বিনামূল্যেৰ বই বিতৰণ কৰা হয়। সংশ্লিষ্ট কৰ্মচাৰীৰা কেন? এই গড়িমসি কৰেছিলেন তাৰ কাৰণ আপাতৎ দৃষ্টিতে রহস্যাৰ্থত মনে হলেও আমাৰ ধাৰণা, এই গড়িমসিৰ পিছনেও 'একটা গোলমাল' কৰাৰ সুযোগ থোঁজা হচ্ছিলো। ব্যাপাৰটি যদি প্ৰধান শিক্ষকাৰ কৰ্ণগোচৰ না হতো তা হলৈ হয়তো 'গোলমালটা' বাস্তব কৰপাই লাভ কৰতো।

সম্পত্তি টেক্সট বুক বোৰ্ডেৰ পাঠ্যবই ও নেটবই অবৈধভাৱে বিক্ৰি কৰাৰ জন্য মজুত রাখাৰ একটি ঘটনা ধৰা পড়েছে ঢাকাৰ সৰ্বৰহণ বইপাড়া বাংলাৰাজাৰে। প্ৰায় ৬ লাখ ঢাকাৰ পাঠ্যবই ও নেটবই উদ্ধাৰ কৰা হয়েছে। এগুলো সম্ভবতঃ নিৰ্দিষ্ট কোটিৰ বাইৱে অবৈধভাৱে ছাপানো হয়েছিলো। এ ব্যাপাৰে ১৫ জনকে গ্ৰেফতাৰ কৰা হয়েছে। এ সব ঘটনা থেকেই বোৱা যায় যে, পাঠ্যবই ও নেটবই নিয়ে কি ধৰনেৰ কেলেংকাৰি চলেছে দেশে। কৰ্তৃপক্ষ কি এ ব্যাপাৰে আৱো সচেতন ও কঠোৰ মনোভাৱ গ্ৰহণ কৰবেন?